

Rozdział 4. Motywy migracji i typy migracyjne – przypadek polskich emigrantów na Islandii

Katarzyna Tworek

Analizując przyczyny i główne motywy migracji Polaków do Islandii, warto sięgnąć po model ruchów migracyjnych *pull-push*. Wybory migracyjne znacznej części badanych wynikają bowiem ze współwystępowania czynników wypychających i przyciągających. Do czynników wypychających z kraju rodzinnego należą między innymi: wysokie bezrobocie i niskie płace, ogólnie niekorzystne warunki gospodarcze; czynniki przyciągające zaś, które występują w kraju przyjmującym, to: wyższe płace niż w kraju rodzinnym, lepsze zabezpieczenia socjalne oraz stabilność finansowa państwa (Dorigo, Tobler 1983). Pamiętać należy, że na decyzje migracyjne mają wpływ liczne zmienne i nie sposób wytłumaczyć indywidualnych postanowień, jakimi są decyzje o opuszczeniu kraju – czy to czasowym, czy stałym – prostą zależnością tylko dwóch czynników. Na przykładzie krajów, takich jak chociażby Irlandia, będąca jednym z docelowych punktów migracji zarobkowej Polaków ostatnich lat, można stwierdzić, że czynniki *pull-push* mogą ulec odwróceniu, a zależy to od poprawiającej się sytuacji gospodarczo-ekonomicznej w kraju rodzinnym z jednej strony i kryzysu ekonomicznego w kraju przyjmującym z drugiej (Iglicka 2008).

4.1. Główne przyczyny migracji Polaków na Islandię

Według danych Ośrodka Badań nad Migracjami (Kaczmarczyk 2006) głównym powodem wyjazdów Polaków są względy ekonomiczne, zmieniają się jedynie kierunki migracji. Czy możemy potwierdzić, że migracja Polaków do Islandii ma również podłoże czysto ekonomiczne? W przeważającej części tak, podstawowym kryterium wyboru Islandii jako kierunku emigracji, szczególnie przed kryzysem, była bowiem łatwość

znalezienia pracy oraz wysokość zarobków. „Jeszcze trzy lata temu to były takie warunki, że jak się poszło do urzędu pracy, to z miejsca się coś dostawało” (wywiad nr 50). Zarobki umożliwiały swobodne utrzymanie się, nawet w przypadku wykonywania prac niewymagających kwalifikacji, a często nawet niewymagających znajomości języka.

Z naszych badań wynika, że nie zawsze jednak czynnikiem przyciągającym były tylko i wyłącznie względy ekonomiczne. Niektórzy z badanych zdecydowali się na przyjazd na Islandię ze względów kulturowych lub osobistych. Dotyczy to w szczególności ludzi młodych, niewiękłych w zależności rodzinne.

Ponieważ sytuacja w Polsce wtedy (2001 rok) była ciężka, stwierdziłam, że pewnie ciężko będzie znaleźć pracę. Parę miesięcy wcześniej czytałam w gazecie informację na temat au pair – dziewczyn, które wyjeżdżają do krajów zagranicznych i opiekują się dziećmi. Poznają kulturę tego kraju. Stwierdziłam, że może powinnam tego spróbować (wywiad nr 21).

Względy kulturowe zdają się również silnym czynnikiem motywacyjnym do poznawania kraju docelowego i w konsekwencji do lepszej integracji emigrantów do nowego środowiska społecznego. W przypadku cytowanym powyżej młoda kobieta przyjeżdżająca na Islandię miała na celu poznanie innej kultury. Swoją mobilność zawdzięczała własnej determinacji w wyszukiwaniu ofert pracy, a nie kontaktom sieciowym z już osiadłymi na Islandii Polakami. Obecnie planuje pozostać na wyspie na stałe, gdyż nie tylko przyswoiła islandzki model społeczno-kulturowy, lecz także w pełni się w nim odnalazła. Można zaryzykować tezę, że stopień indywidualnego zaangażowania w znalezienie pracy za granicą może wpływać na skłonności integracyjne. Ci, którzy znajdują pracę sami, są skłonni do bardziej intensywnych i częstszych kontaktów z autochtonami, a wiadomo, że integracja zależy od środowiska, w jakim się przebywa: czy ma ono charakter homogeniczny – czysto polski lub islandzki, czy heterogeniczny – polsko-islandzki. Życie i praca w środowisku samych Polaków sprawia, że nie istnieje potrzeba pełniejszej adaptacji i wchodzenia w bliższe kontakty z ludnością miejscową.

Kolejny motyw migracji Polaków na Islandię stanowią przyczyny osobiste. Nierzadko historie emigrantów są bardzo poruszające: „Córka jest już tutaj osiem lat. Ja w Polsce z opieki żyłam. Po prostu jeszcze

mąż zmarł, syna straciłam jeszcze przed wyjazdem... byłam w załamaniu w Polsce, ani pracy, ani nic... z opieki to parę groszy” (wywiad nr 38).

Wspomniany wcześniej główny – ekonomiczny – motyw migracji miesza się tu z osobistymi przyczynami wyjazdu.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że znakomita większość Polaków decydujących się na przyjazd zarobkowy na Islandię zawsze przyjeżdża do kogoś. Najczęściej są to członkowie bliższej lub dalszej rodziny – syn/córka czy wujostwo. Pojawia się zatem kolejny motyw i jedna z głównych przesłanek migracyjnych, szeroko rozumiane łączenie rodzin. Zaraz po motywach ekonomicznych jest to ważna przyczyna – zazwyczaj stałych – pobytów Polaków na Islandii. O ile przyjazd pierwszego członka rodziny ma podłoże czysto zarobkowe, o tyle po uzyskaniu pewnej stabilizacji ekonomiczno-mieszkaniowej w kraju docelowym ściąga on kolejnych członków rodziny, którzy przyjeżdżają ze względów przede wszystkim osobistych.

4.2. Czynniki zachęcające do pozostania na Islandii

Czynniki wypychające (*push motives*) z Polski i przyciągające (*pull motives*) do Islandii mają wpływ na wybór tejsze jako migracyjnego kraju docelowego, ale czynniki przyciągające oddziałują również na decyzję o stałym osiedleniu się właśnie tutaj. Pomimo kryzysu ekonomicznego, jaki dotknął Islandię, różnica w zarobkach między Polską a Islandią jest nadal duża. Większość pytanym przez nas opowiedziała się za pozostaniem na Islandii pomimo kryzysu (musimy pamiętać, że nie dotarliśmy do osób, które wyjechały, nie znamy zatem ich opinii na temat kryzysu). Wskazywali oni na znaczne pogorszenie się warunków ekonomicznych – obniżenie wartości korony islandzkiej, redukcję etatów i trudności w znalezieniu pracy – ale pomimo spadku „atrakcyjności” Islandii pod względem ekonomicznym deklarowali chęć pozostania na wyspie. Takie zachowanie jest zgodne ze spostrzeżeniem Krystyny Iglickiej (Iglicka 2010), że czynniki skłaniające imigrantów do powrotu do macierzystego kraju rzadko kiedy związane są z dynamicznie zmieniającą się koniunkturą gospodarczo-ekonomiczną kraju przyjmującego. Część badanych nie deklarowała wprost chęci pozostania na Islandii, ale można było tak wnioskować na podstawie ich sposobu życia: „Nagromadziliśmy tyle rzeczy, że już nie ma możliwości się przeprowadzić” (wywiad nr 43).

Dla niektórych powrót do Polski oznaczałby problemy ze znalezieniem pracy ze względu na wysokie bezrobocie w rodzinnych miejscowościach lub też z powodu niskich kwalifikacji zawodowych, natomiast system placowy na Islandii zapewnia im możliwość spokojnego i bezpiecznego życia bez obaw o brak środków finansowych. Poza tym przyczyną, dla której Polacy decydują się na pozostanie tu nawet w czasach kryzysu, są zabezpieczenia socjalne oraz perspektywa ewentualnych późniejszych korzyści emerytalnych. Jedna z badanych opowiadała: „Oni się pytają, jak dzwonię do Polski, kiedy przyjadę. Ja mówię, że jak dostanę emeryturę islandzką” (wywiad nr 30).

Z jednej strony takimi żartobliwymi wypowiedziami badani starają się oswoić przykrą rzeczywistość kryzysową, ale z drugiej pokazują, jak ważne są dla nich zabezpieczenia oferowane przez państwo islandzkie.

Równie istotnym czynnikiem skłaniającym do pozostania na Islandii wydają się różnice kulturowe, działające na korzyść tego kraju. W zasadzie wszyscy badani wskazywali na zdrowe podejście Islandczyków do życia – dużo większy dystans do codziennych problemów i przyjmowanie przez nich właściwych życiowych priorytetów. „Bycie tutaj uczy cię, co jest naprawdę problemem w życiu, i uświadamia ci, że wcale nie masz tych problemów tak wiele” (wywiad nr 33).

Dodatkowo ci, dla których ten czynnik był istotny przy podejmowaniu decyzji o pozostaniu na emigracji, zwracali uwagę na negatywne cechy polskiej kultury pracy – ogromne napięcie w pracy i strach przed „wychyleniem się przed szereg”. Jednocześnie chwalili relacje społeczne na Islandii i chęć pomocy okazywaną im w wielu sytuacjach, np. w urzędach.

4.3. Trudności w dostosowaniu się do nowych warunków – sentyment za Polską

Pomimo licznych ułatwień w odnalezieniu się na emigracji w Islandii Polacy mają pewne problemy i rozterki. Do najważniejszych czynników wpływających na trudności z adaptacją w nowym miejscu, a co za tym idzie na chęć głębszej integracji społecznej, należą po pierwsze pogoda, po drugie skrajnie odmienny od polskiego krajobraz. (Zaznaczmy jednak, że nie dla wszystkich naszych rozmówców był to problem). Ci, którym klimat i otoczenie nie do końca odpowiadają, zwracali uwagę na zimowe depresje wynikające z braku światła oraz na brak drzew i związaną z tym

odmienną od polskiej florę. Niekiedy u badanych pojawiało się poczucie pustki i nostalgii za rodzinnym krajem, które zmniejsza się nieco w sytuacji, gdy na Islandii przebywa cała lub większość rodziny emigranta. Jednakże gdy jej brak, tęsknota była główną przyczyną chęci powrotu do Polski. Uczucie to objawia się niekiedy w sposób bardzo bezpośredni i konkretny – tęsknoty za polskim jedzeniem, widokiem z okna; czasem przybiera formę bardziej zawaolowaną:

Ja myślę, że tu niby jest mi źle, bo chcę wracać do Polski. To jest bardzo dziwne uczucie. Ale jest mi dobrze, bo tu jestem. Nie muszę tu być, nikt mnie tu na siłę nie trzyma, nikt mnie tu nie uwięził, ale tu jestem, widocznie chcę tu być. Ale też chcę być w Polsce i to jest takie coś na zasadzie schizofrenii, rozdzielenia jaźni... (wywiad nr 47).

Taki stan deklarują zarówno osoby, które są zdecydowane wrócić do Polski, jak i te, które swoją przyszłość wiążą z Islandią, ale nie potrafią się w pełni oderwać od życia pozostawionego w Polsce. Jest to stan emocjonalny charakterystyczny dla pierwszego pokolenia emigracyjnego, a takie właśnie żyje obecnie na Islandii.

4.4. Motywy wyjazdów – różnice w czynnikach pull-push

Czynniki, które przyciągają do Islandii jako docelowego kraju migracyjnego, odgrywają również rolę przy decyzjach o stałym osiedleniu tutaj. Możemy jednak zapytać, czy motywy, którymi kierowali się badani w momencie podejmowania decyzji o wyjeździe z Polski, były takie same dla osób obecnie wiążących swoją przyszłość z Islandią jak dla tych, które planują powrót do ojczystego kraju. Czy dla tych dwóch grup emigrantów czynniki *pull-push* były może odmienne? Jednym słowem, czy ci, którzy zostają i dobrze się integrują z islandzkim środowiskiem, mieli takie same powody, by wyjechać z Polski i przyjechać do Islandii jak ci, którzy nie zamierzają się integrować, ponieważ chcą wrócić? Czy już w momencie wyjazdu z Polski, biorąc pod uwagę motywy wyjazdu, można z pewnym sporym prawdopodobieństwem przewidzieć, czy taka osoba będzie się dobrze integrować, czy nie? Przyjrzyjmy się przyczynom, dla których Polacy deklarują chęć powrotu do Polski, w kontekście motywów, jakimi kierowali się, podejmując decyzję o emigracji.

Migracje zarobkowe to nie tylko możliwość zapewnienia sobie odpowiedniego poziomu życia przez emigranta, ale też koszty i zyski, jakie z racji migracji ponoszą zarówno kraj przyjmujący, jak i kraj pochodzenia emigranta. Z jednej strony kraj macierzysty traci kapitał ludzki oraz środki finansowe, które zostały zainwestowane w kształcenie osoby emigrującej, z drugiej zyskuje, ponieważ emigranci transferują zarobione pieniądze z powrotem do kraju macierzystego, co z kolei pobudza gospodarkę kraju wysyłającego. Według Banku Światowego Polska plasuje się na wysokiej (10) pozycji, jeśli chodzi o najwyższy transfer środków finansowych od emigrantów (Iglicka 2010). Chociaż, jak zwraca uwagę wielu autorów badań tej problematyki, pieniądze z migracyjnego transferu przeznaczane są w przeważającej mierze na konsumpcję, nie zaś na inwestycje.

Niezależnie od strat i korzyści kraju macierzystego nie należy zapominać o zyskach, jakie z migracji czerpie kraj przyjmujący, jego gospodarka bowiem zyskuje tańszą siłę roboczą do prac, których nie chcą się podejmować autochtoni.

Analizując decyzje migracyjne z tej perspektywy, można by sądzić, że w sytuacji, kiedy emigrant decyduje się na powrót do macierzystego kraju, tracą tak naprawdę wszyscy. Dlaczego zatem wraca? Najczęściej wymienianym powodem decyzji o powrocie do Polski była nostalgia. W niektórych przypadkach była to dość jasno artykułowana tęsknota za domem rodzinnym, czy też możliwością „naturalnego” posługiwania się ojczystym językiem. Często zauważano chęć powrotu, ale bez wyraźnie sprecyzowanego celu i potrzeby. Badani byli zakorzenieni w codziennym życiu i bieżących sprawach na Islandii, mimo to mówili o wyjeździe do Polski. Niektórzy wykazywali chęć powrotu ze zgromadzonym w czasie emigracji kapitałem ekonomicznym, ponieważ myśleli o zainwestowaniu go we własny biznes w Polsce. Tutaj ujawnia się drugi powód, dla którego Polacy decydują się powrócić z emigracji, czyli kwestie finansowe. Nie zawsze oznaczają one jednak, że emigrantowi się powiodło i wraca do kraju, aby na bazie zgromadzonego kapitału organizować sobie lepsze warunki bytowe w Polsce. Czasami powrót ze względów finansowych jest przykrą koniecznością: „Siedzę na tym moim zasłużonym zasiłku i po prostu będąc na tym zasiłku, szukam pracy. Jeśli nie znajdę, to będę zmuszony wrócić do Polski, bo nie będę miał z czego żyć” (wywiad nr 28).

Mimo że w niektórych przypadkach powrót do Polski deklarowano jako alternatywne rozwiązanie w sytuacji utraty pracy, to jednak najczęstszą przyczyną wskazywaną jako motywator powrotu do ojczyzny była właśnie nostalgia. Nie należy jednak przeceniać roli tęsknoty za Polską, deklarowało ją *explicite* kilkunastu badanych i w większości przypadków owe deklaracje nie znajdowały potwierdzenia w rzeczywistości, gdyż badani z roku na rok przesuwali datę i decyzję o powrocie do Polski, na co dzień zaś uwikłani byli w życie na Islandii.

Czy zatem odmienne były motywy wyjazdu z Polski dla osób deklarujących obecnie chęć powrotu w stosunku do tych, które planują pozostanie na Islandii? Podobnie jak w przypadku emigrantów wiążących swoją przyszłość z Islandią, dla tych pragnących wrócić najistotniejszą rolę w momencie opuszczania rodzinnego kraju odgrywały względy ekonomiczne i osobiste. Zastanawiać może jednak fakt, że żadna z osób deklarujących obecnie chęć powrotu do Polski w momencie jej opuszczania nie brała pod uwagę kwestii kulturowych jako wypychających ją z kraju czy też przyciągających na Islandię. Co ciekawe, zaledwie jedna z badanych osób wyraziła realną obawę przed grożącym wybuchem wulkanu Katla¹ i tę okoliczność brała między innymi pod uwagę przy podejmowaniu decyzji o powrocie do Polski.

Nasze badania potwierdziły obiegową tezę, że współcześnie podstawowym czynnikiem skłaniającym Polaków do emigracji jest kwestia finansowa. Jednakże badani zazwyczaj wskazywali ten czynnik w zestawieniu z przyczynami osobistymi, które – co oczywiste – były zróżnicowane. Dla jednego oznaczały trudną sytuację rodzinną: choroby lub zgony bliskich, dla innych było to zaproszenie od znajomego, dla jeszcze innych wewnętrzne postanowienie o spróbowaniu życia poza krajem. Przyczyny, dla których badani decydowali się na opuszczenie Polski, rzadko kiedy dawały się sprowadzić do jednego motywu, zazwyczaj stanowiły konglomerat wielu, wśród których najczęściej wskazywano aspekt ekonomiczny i osobisty. Poza tym wspomniano o aspektach kulturowo-instytucjonalnych, wskazując zbyt dużą biurokrację w kraju, presję i napięcia wywołane tempem i stylem życia. Wielu badanych przyznawało, że powodem przyjazdu był pobyt na Islandii członka rodziny.

¹ Badanie było realizowane w czasie wybuchów wulkanu Eyjafjallajökull, który z reguły poprzedza wybuch większej Katli.

Niektórzy mówili o swoim wyjeździe z Polski jako przypadku, zbiegu okoliczności.

Do tej pory mówiliśmy o osobach, które chcą pozostać na Islandii lub powrócić do Polski, jednakże część badanych, choć już nie tak liczna jak w pozostałych dwóch przypadkach, deklarowała możliwość wyjazdu do innych krajów w celu kontynuowania swojej migracyjnej przygody. W przypadku tych osób deklaracje o wyjeździe nie były jednak stanowcze i raczej pozostawały w sferze potencjalnych opcji na przyszłość, stanowiąc swoisty plan awaryjny. Badani widzieli w takiej możliwości alternatywę wobec pozostania na Islandii w sytuacji drastycznie zmieniających się warunków ekonomiczno-przyrodniczych. Osoby te z reguły odrzucały myśl o powrocie do Polski, będąc raczej skłonne nadal próbować szczęścia za granicą. Jednakże należy podkreślić, że deklarowana dalsza emigracja nie przybiera konkretnej, sprecyzowanej formy i wydaje się niepewną pieśnią przyszłości.

4.5. Kategoryzacja zachowań migracyjnych

Polska emigracja na Islandii jest bardzo młoda. Badane osoby przebywają tam średnio kilka lat, osoby z najdłuższym stażem migracyjnym niewiele ponad dziesięć lat. Trudno zatem porównywać tę migrację z jakąkolwiek inną, gdyż pewne mechanizmy nie miały jeszcze czasu się rozwinąć, bądź też ze względu na specyfikę kraju rozwijają się w odmienny, unikatowy sposób. Można jednak pokusić się o zaadaptowanie pewnych typologii charakterystycznych dla innych polskich emigracji. Przedmiotem analizy przedstawionej w niniejszym rozdziale są różne motywy, którymi kierują się badani podczas podejmowania decyzji po pierwsze, o wyjeździe z Polski, po drugie, o pozostaniu na Islandii lub powrocie z emigracji, ewentualnie kontynuowaniu emigracyjnego życia w innych krajach. W celu usystematyzowania tych decyzji posłużono się typologią migrantów opracowaną przez Centre for Research on Nationalism, Ethnicity and Multiculturalism (Eade, Drinkwater, Garapich 2007), organizację badającą między innymi polskich emigrantów w Londynie. Wyróżniła ona cztery typy zachowań migracyjnych Polaków.

Pierwszy typ „bociana” to przede wszystkim typ pracownika sezonowego, kursującego między krajem przyjmującym a krajem macierzystym. Charakteryzuje się dość krótkimi, kilkumiesięcznymi pobytami w kraju

migracyjnym. Ze względu na dużą odległość Islandii od Polski, a co się z tym wiąże, wysokie koszty przelotów oraz specyfikę pracy oferowanej na Islandii, ten typ w zasadzie nie występuje w przeprowadzonych przez nas badaniach. Owszem, zdarzały się osoby, które swój pobyt na Islandii ograniczyły do zaledwie kilku miesięcy, jednakże po powrocie do Polski albo decydowały się nie wracać już więcej na Islandię, albo ich kolejny wyjazd był już bardziej przemyślany i zorientowany na dłuższy pobyt, trudno tu zatem mówić o zachowaniach określanych jako „kursowanie” migrantów sezonowych.

Kolejnym typem jest typ emigranta „chomika”, który za cel wyjazdu emigracyjnego stawia sobie pozyskanie przewidzianej kwoty umożliwiającej zaspokojenie określonej potrzeby w kraju macierzystym. Migracje „chomików” według CRONEM charakteryzuje dłuższy czas pobytu w kraju przyjmującym oraz akumulacja kapitału potrzebnego do zrealizowania celu migracyjnego. Typ „chomika” był reprezentowany w naszym badaniu, Polacy za powód swojego przyjazdu na Islandię często podawali przyczyny ekonomiczne, np. możliwość zarobienia i odłożenia kapitału potrzebnego do realizacji określonych celów w Polsce, w tym spłaty zaciągniętych kredytów, opłacenia studiów dzieci, jak w przypadku jednego z badanych, kupna mieszkania czy ułatwienia sobie startu przy otwieraniu własnej działalności gospodarczej w kraju macierzystym. W przypadku emigracji polskiej na Islandii dochodzi jednak często do zniekształcenia tego modelu. Znaczna część osób po zgromadzeniu wcześniej zaplanowanych środków odkłada decyzję o wyjeździe na bliżej nieokreśloną przyszłość. I tak wśród badanych zdarzały się osoby, które początkowo planowały pozostać na Islandii rok lub dwa, lecz ten czas przedłużył się do lat nawet dziesięciu. Mimo że badani nadal opowiadali się za chęcią powrotu do Polski, to jednak ich determinacja w tym kierunku była znikoma.

Trzecim typem migranta jest tak zwany „buszujący”, który charakteryzuje się brakiem ścisłego planowania swojej przyszłości. Osoby te raczej poszukują kolejnych możliwości działania. Wydaje się, że ten typ najlepiej oddaje charakter decyzji migracyjnych Polaków na Islandii. Wielu badanych nie określało swoich decyzji o pozostaniu na Islandii czy powrocie do Polski lub innych formach migracji w sposób kategoryczny. Zazwyczaj ich stanowisko w tej kwestii było płynne, byli otwarci na propozycje i gotowi wziąć pod uwagę różne scenariusze na przyszłość.

Ostatni typ stanowią „łososie”. Z definicji to osoby zadeklarowane nie wracać do Polski, chyba że „na starość”. Z założenia są też bardzo mobilne w ramach kraju przyjmującego. Wielu badanych Polaków zaczęło swoją przygodę migracyjną na Islandii od pracy przy przetwórstwie rybnym w wioskach rozsianych wzdłuż wybrzeża, teraz pracują i mieszkają w Reykjavíku lub okolicach. Ten typ ma swoją liczną reprezentację na Islandii.

4.6. Podsumowanie

Analizując motywy skłaniające Polaków do pozostania na emigracji lub powrotu do ojczyzny, można wysnuć kilka podstawowych wniosków. Po pierwsze, część badanych żyje niejako w rozkroku emigracyjnym pomiędzy nową rzeczywistością, w której na co dzień funkcjonuje na Islandii, a zawieszoną w przestrzeni nostalgią do Polski przejawiającą się utrzymywaniem kontaktów wyłącznie z Polakami, posiadaniem polskiej telewizji satelitarnej i innymi elementami związanymi z polskością. Jak zauważa jeden z badanych: „Większość Polaków jest tak jedną nogą w Polsce... oni są w takiej bańce mydlanej. Oni nie przeprowadzili się nigdy tak naprawdę” (wywiad nr 43).

Osoby żyjące w rozkroku między Islandią a Polską nie mają potrzeby integracji z krajem, w którym żyją, a ich adaptacja przebiega na podstawowym poziomie, zazwyczaj wyłącznie ekonomicznym, związanym z rynkiem pracy.

Odmienną kategorię stanowią osoby, które deklarują „życie na Islandii” jako swój podstawowy cel emigracyjny. Wchodzą one stopniowo w społeczeństwo islandzkie w wymiarze społecznym, politycznym i kulturowym.

Po drugie, wartym zauważenia zjawiskiem jest deklarowana i wiecznie odkładana na „za dwa lata” chęć powrotu do Polski. Mimo że pierwsze pokolenie emigrantów ciągle wyraża chęć powrotu, to przez nieustanne odkładanie tej decyzji powoli „wsiąka” w nową rzeczywistość. Przejmuje charakterystyczne, jak sami badani przyznają, dla Islandczyków nawyki, takie jak dystans i spokojniejsze podejście do życia. Posyła dzieci do islandzkiej szkoły, a to oznacza, że rośnie drugie pokolenie polskich emigrantów, u którego proces integracji i asymilacji będzie przebiegał inaczej.

Bibliografia

- Dorigo G., Tobler W. (1983). Push-Pull Migration Laws, *Annals of the Association of American Geographers*, 73 (1).
- Eade J., Drinkwater S., Garapich M. (2007). *Class and Ethnicity – Polish Immigrants in London*, London: CRONEM.
- Grabowska-Lusińska I., Okólski M. (2009). *Emigracja ostatnia?*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Iglicka K. (2008). *Kontrasty migracyjne Polski. Wymiar transatlantycki*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Iglicka K. (2010). *Powroty Polaków po 2004 roku: w pętli pułapki migracji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kaczmarczyk P. (2006). *Współczesne migracje zagraniczne Polaków – skala, struktura oraz potencjalne skutki dla rynku pracy*, Warszawa: Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych.
- Kubiak H., Paluch A.K. (1980). *Założenia teorii asymilacji*, Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.